

Historik om bröderna Carl och Wilhelm Gislow

Inledning

År 2016 ombads jag att tala vid Vägkyrkan i Båraryd om Carl och Wilhelm Gislow, som båda är begravda här på Båraryds kyrkogård, Wilhelm i sitt eget mausoleum och Carl i en familjegrav i kvarter A. Det gäller alltså två unga pojkar, Carl och Wilhelm som i slutet på 1800-talet utvandrade till Amerika. De hade hört talas om "Amerikafebern" och att det fanns goda möjligheter att bygga upp ett nytt liv där borta. Självt är jag inflyttad sedan 1972 till Gislaved, egentligen som många av oss tack vare Carls och Wilhelms entreprenörskap. Jag har verkat som utvecklingsansvarig på Gislaved Däck och i den kapaciteten fick jag lära mig en del om gummifabrikens historia. Men det var först när jag pensionerades 2003 som jag började djupdyka i historiken i och med att jag då blev en ideell arbetare på industrimuseet i Gislaved. Jag utformade bland annat en hemsida för museet och har skrivit också där en del om gummifabrikens historia. Jag är inte så väl insatt i alla olika gårdar och platser som Carl och Wilhelm vistades på, utan hänvisar till Bårarydsboken och Gislavedsboken 1993 där det finns mycket material för de som vill studera detta närmare. Det mesta av mitt material kommer från en artikel som Hjördis Sjökvist skrev för Gislavedsboken 1993. Hjördis har skrivit ned många referenser som hon själv har haft för sin artikel.

Uppväxten

Carl och Wilhelm föddes i Göteborg 1858 respektive 1859. Fadern, Anders Gustavsson var född i Sandshult i Båraryds socken och arbetade som smedsmästare på Lindholmens Varv i Göteborg. Han gifte sig 1857 med Maria Andreasdotter från Hjärtum (mellan Göteborg och Uddevalla). Bara 9 år senare, när pojkarna var 8 resp. 7 år gamla, dog båda föräldrarna i en av de sista större koleraepidemierna i Sverige. Kolera kom ursprungligen från Asien, och härjade vilt i Europa under hela 1800-talet. Det var först när allmänhygien blev bättre och riktiga avlopp började byggas som man fick hejd på sjukdomen.

Pojkarna hade två yngre syskon, Johan Gottfrid (f. 1861) och Emil (f. 1866). Alla barn klarade sig från kolera, men Emil dog redan vid 3 års ålder genom drunkning i det som kallades Sillahamnen i Göteborg. Johan Gottfrid tog så småningom namnet Löwkrantz och flyttade som folkskolärare till Stockholm. Carl och Wilhelm kom till sin faster Sara i Grönhult i Mossebo socken. Senare kom de till fosterhem i Bondaryd. Wilhelm hamnade hos kommissionslantmätare Ekström i Bondaryd och blev uppmärksam av en mamsell Götterström, som tog sig an honom. Wilhelm lät måla ett porträtt av henne och som hängde över hans säng. Den hänger idag inne i mausoleet.

En rolig historia är när Carl fick följa med bönderna i Bondaryd för att sälja varor i Göteborg. Carls uppgift var att som skjutspojke öppna och stänga grindarna längs vägen. Det sägs att det fanns över 1100 grindar i Västbo på den tiden. På vägen till Göteborg stannade bönderna på gårdar de passerade för att ta upp beställningar på varor från Göteborg. När de kom fram till Göteborg fick han betalt med en tolvskilling, som enligt uppgifterna i boken "Vad kostade det?" motsvarade vid den tiden 1/16 riksdaler och så småningom 25 öre. Carl vandrade runt på sin lediga tid i vimlet i Göteborg och råkade gå förbi ett bageri. Där kände han en så god doft att han gick in och köpte färska vetebullar för sina införtjänade pengar. På vägen hem stannade bönderna till på gårdarna de hade besökt tidigare för att sälja av de varor de hade inhandlat i Göteborg. Carl sålde sina vetebullar, som var mycket eftertraktade, och när han kom hem hade han fått ihop en hel femtioöring. Det var nog hans första steg i utvecklingen mot att bli affärsman.

Vid 18-års ålder blev Carl lärling hos Reinhold Lomells färgeri och vadmalsstamp i Gislaved. Lomell uppskattade Carls flit och lovade honom att den dagen han hade fått ihop tillräckligt med pengar så skulle han få köpa färgeriet och vadmalsstampen. Detta löfte fastnade nog hos Carl.

Det var fattigt i Sverige på 1800-talet och många talade om "Amerikafebern" som jag nämnde inledningsvis. Carl och Wilhelm lät sig påverkas av detta. Säkerligen hade Carl redan då i tankarna att tjäna ihop så mycket pengar i Amerika att han kunde köpa Lomells färgeri. 1877 lyckades de ta värvning på ett lastfartyg som skulle gå till New York och på så sätt kunde de betala för sin resa över Atlanten.

Carl reste till en gummifabrik, Naugatuck i Connecticut och tog anställning där, medan Wilhelm fortsatte till sjöss ytterligare en tid. Så småningom bildade Carl sin egen verksamhet i fabriken som transportör av läster till galosch- och skotillverkningen. Det finns många läster och uppgiften var att förse de som byggde skorna med aktuell storlek och typ läst beroende på vad de jobbade med. Carl tjänade så mycket pengar på detta att han år 1889 kunde åka hem och köpa Lomells färgeri och vadmalsstamp. Under tiden hade Wilhelm anslutit sig till gummifabriken i Naugatuck och började intressera sig för gummi. Han insåg säkert snart möjligheterna med gummi, som ett nytt material i Sverige och reste hem 1891 för att börja utveckla gummitillverkningen. De första produkterna var ganska enkla, gummibollar och dinappar till exempel.

Under tiden i Amerika hade bröderna kommit på att de ville ändra sitt efternamn. De hette då Andersson, som säkert var ett vanligt namn på svenskar i USA. De beslutade sig för att ta namnet Gislöw, efter sin farfars morfar, Magnus Persson Gislöw, kyrkoherde i Åsenhöga i mitten på 1700-talet och som härstammade från Gisla Gård i södra Solberga. Det hör till historien att farfars mor hette Sara Maria Gislöw och gifte sig i Örnaholm där hon kallades "Kära Mor i Örnaholm". Hon var en högt aktad kvinna, som lärde upp många unga flickor till att bli skickliga husmödrar. Gislöwnamnet har således ingen anknytning till Gislaved, annat än senare då Carl och Wilhelm lämnade sina bestående avtryck där.

Carl, som redan 1896 var stor aktieägare i Gyllenfors Glasbruk, arbetade med färgeriet fram till 1906, då det lades ned, sannolikt av brist på lönsamhet i en tid när industri och handel var stadd i stark utveckling. Samma år upphörde till exempel järnhanteringen vid Nissafors Bruk. Gyllenfors Bruk hade redan upphört med sin verksamhet i mitten på 1800-talet och efterföljts av Gyllenfors Glasbruk, som lades ned efter en brand 1903. Ingen av dessa verksamheter var längre lönsamma. Carl gav sig då iväg till Norge där han var med om att starta Norges första gummifabrik i Heggedal, där han sedan blev disponent fram till 1914 då han återvände till Gislaved och blev direktör i SGAB.

Wilhelm hade redan 1895 utvecklat sin gummitillverkning så pass att han sökte de som ville satsa pengar i ett aktiebolag. 1895 bildades Svenska Gummifabriks AB. En av huvudinvesteringarna var ett företag i Stockholm, som hette Wahlén och Block. De hade emellertid ett krav. De ville flytta sin tillverkning av läderremmar från Stockholm till Gislaved, vilket skedde ganska omgående och tillverkningen startades i en träbyggnad som senare ersattes av en tegelbyggnad och som vi idag känner igen som Remfabriken. Där finns idag Gislaveds Industrimuseum. Utan Wilhelm är det tveksamt om museet skulle finnas idag. Gummifabriken kom att innebära ett kraftigt uppsving i Gislaved under hela 1900-talet, som också ledde till att många andra företag bildades, inte minst plastföretag. Plast är närbesläktat med gummit genom att båda är så kallade polymerer.

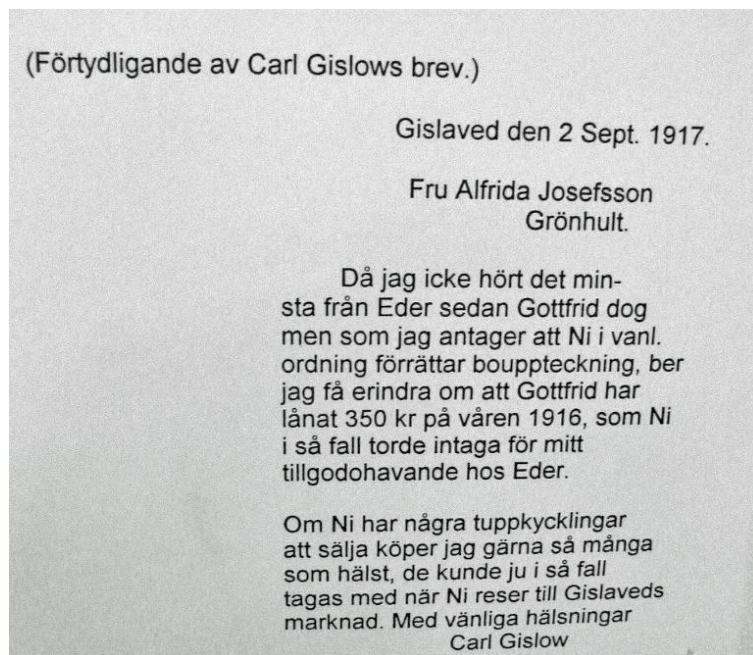
Den kanske största produkten för SGAB fram till 30-talet var galoscher. Tillverkningen hade utvecklats successivt och bland annat hade man lyckats tillverka blanka galoscher tack vare en ryss som var expert och som hämtades från Ryssland. Han kom med hela sin familj och lärde upp personalen i SGAB att göra blanka galoscher. När detta var klart så ville han gärna stanna i Sverige, men ack nej! Företagsledningen tackade för hans insats och skickade iväg honom. Det rådde fortfarande tuffa tider. I Sverige fanns fyra fabriker som tillverkade galoscher och som hade bildat en gemensam kartell. Kartellen innebar att varje fabrik var bunden till ett pris per par och till att tillverka ett visst maximum antal galoscher. Kooperativa Förbundet, som hade utvecklats till en betydande aktör i Sverige i detaljhandeln, gillade inte detta eftersom det innebar att galoscherna inte kunde köpas av deras vanliga medlemmar. Ett par kostade då 8 kr och 1925 tjänade en manlig arbetare 5,23 kr per dag. På nyårsafton 1925 dör Wilhelm och gummifabriken står utan en kunnig ledare för produktionen. KF beslutade sig för att ta tillfället och lägga beslag på fabriken, vilket sker 1927, då kartellen också bryts. Priset sänktes till 3 kr per par och man tillverkade så många galoscher som kunde säljas. Detta ledde till en kraftig uppsving för SGAB och som mest lär man ha haft 1700 anställda, många av vilka var kvinnor, som passade bra till att bygga skor och galoscher för hand. Resten är historia, men att Wilhelm hade skapat grunden till en livskraftig industri i Gislaved är helt klart. Redan 1896 hade Wilhelm flyttat in i disponentvillan i Gislaved, så han hade nära till fabriken. År 1900 brann fabriken ned, men återuppbyggdes då man hade god tro på en stark utveckling för gummit i Gislaved. Wilhelm var en driftig och kanske originell person, som också sades vara ett geni. Han sägs också ha varit en hård och fordrande person, men aldrig långsint. Han uppskattade humor och kvicka svar. Han var dessutom den första bilägaren i Gislaved sägs det. Han levde ensam tills på äldre dagar då han gifte sig med en 17 år yngre frönsköld kvinna. De hade inga barn.

Innan vi lämnar Wilhelm så bör även historien om däckutveckling berättas. 1904 tillverkades det första cykeldäcket och 1905 det första bildäcket. På den tiden fanns inga licensavtal, utan Wilhelm hade säkert tagit reda på hur ett bildäck skulle se ut och framställas. Både han och Carl hade lärt sig engelska och hade nog en del kontakter. En dag 1905 bygger en duktig medarbetare, Frans Gustavsson ihop det första bildäcket under Wilhelms ledning. Det lär ha tagit en hel dag. På den tiden byggdes stommen ihop av linneväv. Det innebar att det kom inget gummi emellan enskilda trådar och när däcket arbetade mot vägen så nötte trådarna mot varandra. Oftast höll inte däcken mer än ett antal mil. 1912 bestämmer sig ledningen för att åka bil till Olympiska Spelen i Stockholm. De lär ha haft med sig 5 reservdäck och i Norrköping på hemvägen tog de slut. Det togs ett omedelbart beslut att upphöra med däcktillverkning då man ansåg sig inte kunna tillverka så dåliga produkter. Det var först i mitten på 1920-talet då en amerikan hade upfunnit ett annat sätt att bygga däck med flera lager bomullskord som lades i motstående vinkel i vartannat lager över varandra och med gummi emellan som man åter kunde starta däcktillverkning. Först 1938 skrev man ett licensavtal med U.S. Rubber i USA, och som gav SGAB full insyn i hur man tillverkar däck. Det avtalet löpte ända fram till dess att Continental köpte Gislaved. De hade redan då tagit över Uniroyal i Europa som hade sitt ursprung i U.S. Rubber i USA. I och med detta har vi lämnat Wilhelm långt bakom oss, men hans anda råder ännu, inte minst på museet. Däckfabriken lades ned i juli 2002 efter att ha sålts några år tidigare av KF.

Vi hoppar här tillbaka till historien om Carl. När KF köpte SGAB 1927 så slutade Carl som direktör och köpte Värnamo gummifabrik, som han var chef för fram till sin död 1933. Han efterträddes av sonen Gösta, som redan tidigare hade efterträtt Wilhelm som chef för SGAB efter Wilhelms bortgång.

Carl var till skillnad från Wilhelm en kanske något mer ödmjuk person. Han sägs ha varit som en hustomte som kände alla. Han flyttade in i Lomells gamla disponentvilla som idag är förskola, sökte hustru genom Post- och Inrikes Tidningar och gifte sig med läkardottern Anna Möller från Uppsala. De fick två barn, Gösta och Greta. Carl var, liksom Wilhelm stor skattebetalare och båda hade därmed också ett betydande inflytande i samhällets utveckling.

Som avslutning vill jag gärna läsa ett brev som Carl skrev till en gammal bekant i Grönhult 1917. Observera att de 350 kr som det talas om i brevet idag har ett värde av minst 10 000 kr.

Nu föreslår jag att vi går ut och tittar först på den Gislowska familjegraven i det sydvästra hörnet av kyrkogården (kvarter A) och sedan på Wilhelms mausoleum öster om kyrkan. Tack för mig. /Halvard Nilsson, Gislaveds Industrimuseum